

A szimbólumok ereje

„Mért van a gyógyszerészertár bejáratán kígyó? Helyébe festhetne a mai ember néhány jókedvű kismalacot, amint majdnem megpukkadnak az egészségtől.

Mért van a bíraskodás széke fölött bekötött szemű istenasszony? Leszedhetné e mai ember az istennő szeméről a kendőt: hadd legyen olyan, mint egy elárusítónő, aki a közönség kedvét keresi.

Mért van az oltáron keresztre feszített holttest? Tehetne helyébe a mai ember egy zsibárust, amint portékát kínál.”

(Weöres Sándor: Fekete trilógia I.)

A tudományos – ezen belül a technikai – gondolkodás uralkodóvá válásával a szimbólumok rendje, azok mitologikus megközelítése elvesztette jelentőségét az emberi társadalmak életében. Illetve olyan „korcs-képződmények” kezdtek kialakulni, mint például: a jólmenő cégek, üzletek *lógói*, a számítástechnika felhasználói által jól ismert *ikonok*, a bonyolult – lármás - hemzsegő életünk eligazítói a *piktogramok*, a zakónk hajtókájára tűzött –hovatartozásunkat felfedő *jelvények*, vagy a fogyasztásra serkentő termékgyártók és forgalmazók *márkavédjegyei*.

A korcsosodás szellemi-erkölcsi pusztítását fokozni látszik az a tény, hogy a modern ember ezen utóbbiaknak érzi csupán létjogosultságát; a valódi szimbólumok egyrészt a feledésbe vesznek, másrészt babonás, misztikus szokásokká degradálódtak. A világ tágulása – extroverziója nem kedvez a belső értékeknek, elmélyülésnek, meditatív, kontemplatív tehát a mindenséget mintegy belülről megragadó életszemléletnek. Olyan fogalmakkal, mint *hészükia* (csend, nyugalom), *kenoszisz* (kiüresedés) csupán nyelvi-esetleg kultúrtörténeti emlékként találkozhatunk. Amit ma valóságnak képzelünk az a zaklatottság, nyugtalanság, hemzsegés, izgágaság szavakkal írható le.

Szimbólumteremtés és -megtartás csak introverzióval képzelhető el, amely nem *kizárja*, hanem ön-ön erejével *magába foglalja* a világot. Ez az erő útját állja a diszharmóniának, a szétszórtságnak, az információ özönnek, a törvénytelenységnek, a felszínességnek, a szem-gyomor-agy-ösztönök jóllakatásának, hangzavarnak.

A szimbólum harmóniát, egységet sugall; kevés, de mély és érthető információt ad; semmi törvénytelen nincs benne; statikus és megalapozott; mélységeket-magasságokat nyit meg; nem akar jóllakatni de, remek ízeket tállal.

*

A szimbólum görög eredetű szó (szümbolon), jelentése: melléállítás, összevetés, egybeesés, ráismerési jel. Talán eredeti jelentése ilyesféle lehetett: a felismerést lehetővé tevő jel: valami kettévágott, de összeilleszthető tárgy, melynek egy-egy felét más-más személy őrizte. A szimbólum két egyenrangú elem egységben való kiteljesedésének az elvét sugallja. Mindig hordoz egy mélyebb jelentést, amely két összetartozó fél között – megegyezéssel, de sokszor elsősre racionálisan nem feltétlenül magyarázható módon – keletkezik: az egyik érzékelhető, konkrét elem a *jelölő*, a másik, kevésbé konkretizálható, eszmei elem a *jelölt*.

Egy kis etimológia kedvéért szembeállítható a *szümbolon* szóval a *diabolosz* szó, mely melynek jelentése ellenpontként is értékelhető: széttörő, szétszedő, szétdobáló. A diabolosz tehát azt az erőt képviseli a világban, ami a hasadás, a viszály, a „két-ség”, a kettétörés irányába hat, míg a szimbólum az egység felé mutat. A szimbólum így kiteljesedett értelmében metafizikai – természetén túli – igazsághoz vezet el, vagyis a hétköznapi, - fizikai, materiális – valóságon túl megélhető igazságról szól. Valószínű tehát, hogy az ember azért alkotta meg a szimbólumokat, hogy jelezze vele a tudatosan megtapasztaltat, de másmódon kifejezhetetlent: az emberi tudatnak olyan állapotát és lehetőségét, amelyre nincs szó – legfeljebb kép – aminek megértése már kulcs is lehet megtapasztaláshoz. Míg a filozófiai ítélet a formális logikai igazságot, addig a szimbolika az ésszel felfoghatatlan igazságot tartalmazza. A szimbólumok nem önmagukért jöttek létre, hanem bizonyos, méghozzá ellentmondásos célból: hogy egyidejűleg *feltárják* és *elrejtik* az igazságot. Ennek megfelelően a szimbólum három funkciót tölt be: a lelki lények *jelölését*, az emberek hozzájuk való *felemelését*, valamint az érzékfölötti világnak a létezők szintjén való reális *megjelenítését*.

*

Minden nép a hagyományában rengeteg szimbólumot őriz, az hogy mennyire tud visszaemlékezni rá, már nagyon különböző. A szimbólumok sokaságát vizsgálva természetesen mindig felleljük az egyetemes tartalmakat melyek azonosak, illetve analógok olyan népek, nemzetek, népcsoportok esetén is, amelyek sem időben, sem térben nem lehettek kapcsolatba egymással.

A szimbólumok rendszerében alapvető fontosságot tulajdonítunk a síkban kifejeződő *körnek*, illetve a térbeliség megtestesítőjének, a *gömbnek*. Ez magába foglalja a psziché teljességét, az ember és a természet kapcsolatát. Megjelenik a primitív napimádatban, a tibeti szerzetesek által rajzolt mandalákban, a buddhizmus megvilágosodásában, a görög filozófiában (Platón gömbként írja le a pszichét). De gyakran találkozhatunk a kör képi ábrázolásával a keresztény művészetben is, gondoljunk csak a katedrálisok rózsablakaira, melyek a kozmikus ósvalónk síkba transzponált ábrázolása. Megemlíthetjük Jézus és más keresztény szentek feje körül megjelenő glóriát is. Egy kör igazi közepe egy pont. Egy pontnak azonban se kiterjedése, se fizikai helye nincs. Így a pont mind az érzékelésünk, mind a képzelőerőnk számára megfoghatatlan. Nem a mi világunkból való, mert a mi világunkban mindennek van kiterjedése és dimenziója, mert a világ: forma. A pont viszont egy másik létezési rendbe tartozik, a világon túl létezik, a szó szoros értelmében metafizikai. Egy-séget, „egész-séget”, tökéletességet szimbolizál. A vallásos és szent építmények alaprajza szinte minden kultúrában kör alakú, mandalaszerű. Ennek nagyvárosi „maradványa” a koncentrikus körök mentén elhelyezkedő sugárutak képe. A világ labirintus. Az emberi psziché is az, akárcsak a világ lényegét megjelenítő mandala is.

*

Természetszerűen a kereszténység centrális szimbóluma a *kereszt* vagy feszület. A kereszt, mint szimbólum már ősbibb kultúrákban is megtalálható. Ez jelentette a világ teljességét; transzcendenst és immanenst; vertikálist, mely ma magába foglalja a föl és a le irányultságát, az anabázist és a katabázist; horizontálist, amely mentén szalad a történelem, a múlt, és a jövő, a mindig pillanatszerű jelen.

Jelenti még a kereszt az égtájakat, az évszakokat. Az Ószövetségben a papokat olajjal kenték fel, tau-keresztet rajzolva a homlokukra. Két erővonal találkozása, melynek során egy balról jobbra tartó és egy felülről lefelé haladó erővonal metszi, két ellentétes törekvés

köti, akadályozza egymást. Az élet alaptörvénye az ellenpólusok állandó kölcsönös egymásra hatása. Ez a kölcsönhatás minden tapasztalás, szenvedés, fejlődés forrása.

A kereszt egyébként az érvénytelenítés, megsemmisítés jelképe is. Gondoljunk csak az ismert szólásmondásra: „arra már keresztet vethet!” – tehát újtára enged valamit, lemond róla, elveszettnek tekinti. Ha ennek a két egymást metsző erővonalnak, amely kultúránk hatalmas szimbólumává emelkedett, mély rétegébe hatolunk, felismerhetjük benne a karma megsemmisítésének kulcsát is. A kereszt évezredek óta a messianizmus, a megváltás szimbólumává vált az emberiség számára. Krisztus az emberiség szeme láttára mutatta be a kereszt szörnyű és ugyanakkor felemelő misztériumát.

A keresztet fel kell emelni! Kínok véres verejtékével, roskasztó súlyát cipelve kell felhurcolni a Golgotára, hogy testünket, a bűnöknek, a szenvedélyeknek és a halálnak ezt a rabszolgáját rajta megfeszítsük. Mert csak a megfeszítés után következhet be a végső szabadulás: a feltámadás!

Péter cselekedeti című apokrif iratban Péter azt mondja: „Krisztus keresztjére kell mennem, ez a kereszt a kifeszített Ige, az egy és egyetlen, amelyről a lélek mondja: Mi más a Krisztus, mint Ige és Isten hangja – visszhangja. Az Ige a függőleges szára, a visszhang a vízszintes szára, az emberi terület. A szög pedig, amely középen a függőleges és a vízszintes szárat összetartja, az az ember megtérése és bűnbánata.” (Vanyó László, Az ókeresztény művészet szimbólumai, Bp. 2000. 202. old.)

A kereszt szimbólum abban az értelemben is, hogy az volt egy korszak bitófája. A kereszt-halál a legfájdalmasabb, legszégyenteljesebb halálnem, amellyel a rabszolgákat, az árulókat, a hatalomnak és a papi hierarchiának kellemetlenkedő, szókimondó egyéneket büntették. És a kereszt szimbólum abban a negatív értelemben is, hogy a magát egyes szám első személyrel illető ember ezen ölte meg az Istent. Ha ősbűnről, áteredendő bűnről lehet egyáltalán beszélni, akkor ez a cselekedet az volt.

A kereszt történelmi változásai során különböző formák és elnevezések alakultak ki: (Körkereszt, Füles-kereszt /Ankh/, görög kereszt, latin kereszt, András kereszt, kettős vagy apostoli kereszt, ortodox kereszt, talpas kereszt, máltai kereszt stb.)

*

Mivel számtalan dolog az emberi megértésen és felfogáson túl található (transzcendencia) állandóan szimbolikus fogalmakat kell használnunk ahhoz, hogy olyasmiket mutassunk meg, amiket nem tudunk meghatározni, vagy teljes mértékben felfogni. Ez az egyik oka annak, hogy minden vallás szimbolikus nyelvet illetve képeket használ. Tisztába kell itt lennünk azzal, hogy az érthető, megmagyarázható, fölfogható dolgok csak töredékeit képezik – mind jelentőségükben, mind mértékükben – az úgynevezett láthatatlan dolgoknak. C.G. Jung ezt a tudat és tudattalan tanulmányozása során észleli. Az emberi psziché domináns struktúráit a tudattalanban – archetipusok, szimbólumok, álmok – formájában véli felfedezni. A vallási szimbólumok kimondottan "kinyilatkoztatás jellegűek", és rendszerint a tudattalan lelki tevékenység spontán produktumai. Nem lehet azt mondani róluk, hogy az ember kieszelte őket, hisz' nem a felszín megnyilatkozásai ezek, sokkal inkább a *selbst* üzenetei.

*

A zsidó vallás is bővelkedik szimbólumokban, amelyek közül kétségtelenül a legősibb a hétágú gyertyatartó, a *menóra*. Már Mózes korában is fontos szerepet töltött be: a pusztai Szentély központjában állt, s egyetlen percre sem aludhatott ki a lángja. A hét ág szimbolizálja a teremtés aktusát: a hat napot és a menóra központjában lévő hetedik ág a szombatot.

Jelképezi még a hat irányultságot: előttem, mögöttem, jobbra, balra, fent, lent és a hetedik maga a transzcendencia. A menóra máig is a zsidó identitás legerőteljesebb szimbóluma. Ugyancsak közismert ősi zsidó szimbólum a két egymásba fordított egyenlőszárú háromszög a Dávid-csillag. Annak idején Dávid király katonái ilyen alakú pajzsot használtak, vagy ezt a jelet vésették a pajzsaikra. A jelkép eredete azonban még ennél is ősbibb, ugyanis egyes ókori keleti népeknél a két egyenlőszárú háromszög az *ég* és a *föld*, vagy a *férfi* és a *nő* harmonikus egymásra találását jelképezi. A Kabbala szerint a Dávid-csillag hat ága és a hozzátartozó hat kis háromszög megfelel a világ hat irányának. A csillag közepén keletkezett hatszög pedig – akárcsak a menóra középső szára – a világ közép-pontját jelentő Istent szimbolizálja.

A kettős kőtábla szintén ősi zsidó jelkép, amely elsősorban nem a zsidó identitást, hanem magát a zsidó vallást szimbolizálja. A Biblia szerint Mózes két kőtáblára írva hozta le a Sinai-hegyről a Tízparancsolatot. A kettős kőtábla, mint szimbólum a kereszténység számára is szent maradt.

*

A különböző hagyományokban a *kígyó szimbóluma* központi helyet foglal el.

A szimbólumképzés szempontjából az állatok között a kígyó a leggyakrabban használt jelkép. A Mitológiai Enciklopédia így fogalmaz: „A végtagok nélküli, csúszós, bőrét bizonyos időközönként levedlő állat tekerőző alakja gyakran ellentétes jelentéseket hordoz. Lehet *szoláris* jelkép (ha a nap sugarait jelképezi), vagy lehet *lunáris* szimbólum (ha a vedlése miatti megújulása a Hold időszakos megújulását mutatja). Fallikus jelképként utal a férfi-női jellegekre. Spirális, vagy kör alakú ábrázolásai pedig utalnak a ciklikus időre és a változó sorsra is. Rejtőzködő életmódja, téli álma és a föld alá, üregekbe bújása miatt az alvilágot is megtestesítheti. Bőrének megújulása miatt viszont sokszor a halhatatlanság és az újjászületés jelképe is. Tekeredő teste az agytekervényeket is felidézheti, ezért szimbolizálhatja a logikát, a bölcsességet és a jóstehetséget is.” A kígyónak, más szimbólumokhoz hasonlóan számos jelentése van. Mindig a bölcsességgel társították, különösképpen a rejtett tudással, amely a legmagasabb bölcsesség. Ha a saját farkába harapva ábrázolják, akkor a kezdet és vég nélküli örökkévalóság szimbólumává válik, vagyis az a kör, amelynek a középpontjában világegyetemek jelennek meg, növekszenek, majd elpusztulnak, eltűnnek.

Az egyiptomi hitvilágban Aphopisz kígyó a sötétség démona, így napisten Ré ellensége. Szintén az egyiptomi mitológiában szerepel Ureusz, a pápaszemes őskígyó, aki a napisten védelmezője, hiszen a nap köré tekeredve védelmezi azt. Pozitív, védelmező jellege miatt királyi jelvényé is vált, s szerepel a fáraók fej- és mellédszein.

A görög-római mitológiában a kígyó lehet pozitív és negatív egyaránt. Közismert például Laokkon története, aki Apollón papjaként ellenezte a faló Trójába vitelét. Ezért az akhájokat támogató istenek bosszúból kígyót küldenek reá és fiára. Máig létező szimbólum a kehelyből kifelé tekeredő kígyó, amely Aszkhépiosznek a gyógyítás istenének jelképe. A kígyó Pallasz Athéné „házi” állataként a tudás és a bölcsesség szimbóluma is. A hinduizmusban a kígyó többek közt a végtelenséget és a termékenységet jelképezi. De a kígyó testesíti meg a gonosztságot is, akit a hagyomány Kálinak nevez – legyőzője pedig maga Krisna.

A buddhizmus kígyója a jóga során felszabaduló energiát szimbolizálja.

A kínai univerzalizmus a kígyót a sárkánnyal azonosítja, amely pozitív jelentéstartalommal bír.

A judaizmus kígyó értelmezéséről elsősorban az Ószövetségből értesülhetünk. Az Ószövetség rézkígyója a megváltó Krisztus jelképe, de egyben ő az ősbűn csábítója is. Ez a szimbólum hordozza magában legmélyebben az ellentétekben rejlő összetartó erőt. Azt

az erőt, ami a nyitottságban és a zártságban is jelen van. De csak együtt. Ebben a tételben őenergia működik. Önmagában egyik sem jelent jót vagy rosszat. A kígyó, a vipera Keresztelő János és Jézus szóhasználatában az álnokság jelképe és a farizeusok jellemzője. (Mt 3.7, Mt 12.34. Mt 23.33). Az emberre leselkedő veszélyeket is szimbolizálja, amikor az elküldött hetven tanítvány arról számol be, hogy szavukra engedelmessékedtek a gonosz lelkek. Jézus így szól hozzájuk: „Ímé adok néktek hatalmat, hogy a kígyókon és a skorpiókon tapodjatok, és az ellenségnek minden erején; és semmitem árthat nektek.” (Lk 10.19) A tizenkettőt pedig így figyelmezteti: „Ímé, én elbocsátlak titeket, mint juhokat a farkasok közé; legyetek azért okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok.” (Mt 10.16)

*

A judeo-keresztény valláskör szimbólumai közül még a *galamb* jelképének fontosságáról kell szót ejtenünk. Míg a kígyó az okosság, a ravaszság, a fondorlatosság, az álnokság; addig a galamb a tisztaság, az érintetlenség, a romlatlanság, a szelídség, a békesség a szerelem. Noé bárkába szállva a galambot indikátorként „használja”, hogy „...vajon elfogytak-é a vizek a föld színéről. (1Móz 8. 8.). S a galamb jelez, hogy megbocsátott az Isten: „...s ímé leszakasztott olajfalevél vala annak szájában.” (1Móz 8. 11.). Picasso a múlt század közepén ebből a képből transzponálja át a maga hófehér békegalambját. Az Énekek Éneke szerelmes miszticizmusában is jelentős szerepet kap a galamb. Gy. B. a K.I.O.-ban így fogalmaz: „Az Énekek Énekének szerelemrajzában a galamb-szimbolikának kiemelkedő a szerepe. A keresztény hagyomány egyöntetűen az Isten világából való szeretet szimbolikájának látja ezt a könyvet, és ezzel magyarázza, hogy e szerelmi líra helyet kaphatott az Ószövetség szent könyvei között.” (K.I.O. 8. num. e.). De igazán fontossá a Krisztus utáni korban vált, ahol a Szentlélek látható jegye lett a galamb. Krisztus megkeresztelésekor Isten Szentlelke "galamb formájában" szállt alá az Atyától a Fiúra. „És Jézus megkeresztelkedvén, azonnal kijöve a vízből; és ímé az egek megnyilatkoznak neki, és ő látá az Istennek Lelkét alájőni mintegy galambot és ő reá szállani.” (Mt 3.16).

*

A nemzeti címer minden ország legfontosabb jelképe, történelmének szimbóluma. Sajnos ez a történelem számtalan példával igazolja, hogy egy-egy nemzet jelképéhez - legyen az címer, zászló vagy korona - gyakran vér tapad. Talán kevesek előtt ismeretes, hogy a *horogkereszt* szimbóluma ősi indiai eredetű. Hogy hogyan, milyen úton lett az indiai szvasztika (a szerencse és jólét, a belső nyugalom és béke reménye) napkerekéből egy fasiszta európai állam címere, sajnos már mindenki előtt ismeretes. S a csillag, mint az univerzum, később a munkásság jelképe hogyan lett *vörös csillag*ként a kommunista diktatúra kisajátított mindent átható eleme, talány marad. De mindenesetre ott sorakozik az emberi szellemiség torzalakjai táborában.

Magyarország címerének változásai a nemzeti történelem sorsfordulóit tükrözik. Az 1990-ben jogaiba visszahelyezett magyar történelmi címer, az úgynevezett koronás kiscímer, hegyes talpú hasított pajzs, melynek első mezeje ezüsttel és vörössel hétszer vágott. A második vörös mezőben a zöld hármashalom aranykoronás, középső, kiemelkedő részén ezüst talpas kettős kereszt áll. A pajzs felső részén a magyar korona nyugszik.

A magyar címer legrégebbi alkotóeleme a kettős kereszt. A XII. század vége felé pénzen jelent meg először, majd a címer részévé vált. A kettős kereszt címerpajzsa vörös. A hármashalom jó száz évvel később jelent meg, feltehetően a nápolyi rokoni kapcsolatokkal rendelkező akkori magyar uralkodóház útján.

A sávok a feltételezések szerint a XII. század végén, a XIII. század elején spanyol hatásra kerültek a címerbe, az uralkodóház egyik ottani kapcsolata révén. A magyar címeren látható az ország koronája is, mely több mint hatszáz éve foglalja el ezt a helyet.

Magyarországon először az 1848-49-es szabadságharc mondta ki először a piros-fehér-zöld zászló törvényes használatát. Az addigi zászlók a szokásjog alapján formálódtak. Források szerint a IX. században a magyarok zászlói többnyire turulmadarat ábrázoltak. Későbbi ábrázolások a királyokat kettős kereszt és vörös-fehér csíkozású zászlókkal mutatták. Magyarország nemzet színei (a piros, fehér, zöld) II. Mátyás király idején, 1618-ban szerepeltek együtt egy pecsétzinóron. A zöld szín alighanem a címerből került a piros és a fehér mellé. A vörös az erőt, a fehér a hűséget, a zöld a reményt szimbolizálja. A trikolort a francia forradalom hozta divatba és tette meg a nemzeti lobogók alap-típusának.

A századok során a magyar nemzeti címernek sok változata létezett. Különböző időkben, különböző uralkodók használták és alakították át saját családi vagy hatalmi jelképeikkel. 1896-ban törvényerejű rendelettel szabályozták a címerek alkotóelemeinek elrendezését és használatukat. Ettől kezdve a nagy és a kis címer használata volt elrendelve. A nagy címer összetett címer volt, mely a Magyar Királyság országait és tartományait képviselte. Alkotóelemei: baloldalon Dalmácia és Szlavónia, jobboldalon Horvátország és Erdély, míg legalul Fiume, középen Magyarország korona nélküli kis címere foglalt helyet. E címert használták azon minisztériumok, melyek hatásköre kiterjedt a megnevezett országokra. A koronás kis címert (mai címer) pedig Magyarország szorosabb értelemben vett területén használták.